

رزق و عوامل تأثیر گذار در گشایش آن از دیدگاه قرآن

بخش نخت

بها، الدین حسامی - اشنویه

مبین [هود: ۶]؛ هیچ جنبنده‌ای در زمین نیست مگر اینکه روزی آن بر عهده خداست (و خدا روزی مناسب هر یک را در خشکی و دریا می‌رساند) و محل زیست (دوران حیات) و محل دفن (پس از ممات) او را می‌داند، همه اینها در کتاب روشنی (به نام لوح محفوظ، موجود و مضبوط) است.

ب: **و کأین من دابة لاتحمل رزقها الله یرزقها و ایاکم و هو السميع العليم** [عنکبوت: ۶۰]؛ چه بسیارند جنبندگان که (در زمین با شما زندگی می‌کنند و بر اثر ضعف حتی) نمی‌توانند روزی خود را بردارند خدا روزی رسان آنها و شماست و خدا بس شنوا و آگاه است.

در بیان سبب نزول آیه آمده است: رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم از اصحاب خویش در مکه خواست که به مدینه هجرت کنند، اما اصحاب گفتند: ما در آنجا نه مسکنی داریم و نه کسی را که به ما چیزی برای خوردن بدهد. پس خدای عز و جل به ایشان خبر داد که رزق و روزی او به مکانی معین، مخصوص نیست. بلکه رزق او برای تمام خلقتش، در هر جا و در هر مکانی که باشند، عام است و حتی ارزاق مهاجران در دیار هجرت بیشتر و پاکیزه‌تر است. چنانکه مهاجران صدر اسلام بعد از اندک زمانی صاحب ثروت و دارایی و فرمانروای کشورها و سرزمین‌های سایر بلاد گشتند.^(۱)

ج: **تأبثغوا عند الله الرزق و اعبدوه و اشکروا له** [عنکبوت: ۱۷]؛ پس روزی را از نزد خدا طلب

دانای ستوده است. قرآن راهنماست و چراغ راه، شفاست و درمان برای همه مردم و به خصوص برای مؤمنان: **یا ایها الناس قد جاء تکم موعظة من ربکم و شفاء لما فی الصدور و هدی و رحمة للمؤمنین** [یونس: ۵۷]؛ ای مردمان! از سوی پروردگارتان برای شما اندرزی و درمانی برای چیزهایی که در سینه‌هاست آمده است، و هدایت و رحمت برای مؤمنان است.

بنابراین فلسفه زندگی و راه و رسم انسان زیستن را باید از این چشمه زلال و گواری زندگی گرفت، و باید زیربنای عقاید و اخلاق و عرفان و تفکر و پشتوانه رفاه انسان و پیشرفت جامعه رهنمودهای قرآن باشد.^(۲)

مسائل مربوط به رزق در کلام الهی بارها مورد اشاره قرار گرفته است که ما تحت چند عنوان، درباره آن بحث می‌کنیم.

۱- **مقدر بودن رزق از جانب پروردگار**
با دقت در تعالیم ادیان الهی و در نهایت دین اسلام این امر واضح می‌گردد که خداوند متعال آگاه به گذشته و حال و آینده است و علم او بر هر چیز در هر زمان و مکانی که باشد، احاطه دارد. لذا او تعالی قبل از آفرینش مخلوقات جهان، رزق و روزی هر یک را به اندازه معین در تقدیر او نوشته است. این امر در کلام خداوند در چندین آیه مورد تأکید قرار گرفته است:

الف: **و ما من دابة فی الأرض الا علی الله یرزقها و يعلم مستورها و مستودعها کل فی کتاب**

همزمان با خلقت انسان، جستجو و تلاش او برای یافتن هر آنچه ادامه حیاتش را میسر سازد، شروع شده و همانا فراهم آوردن رزق و روزی، یکی از دغدغه‌های مهم و همیشگی انسان بوده است؛ زیرا خداوند متعال زندگی مادی افراد بشر را به آن وابسته کرده است. البته گاه بسیاری از انسان‌ها کسب روزی و سرمایه را مهمترین و شاید تنها هدف زندگی خود قرار داده‌اند که این تفکر اولاً انسان‌ها را از هدف غایی و فلسفه خلقتشان دور کرده است و ثانیاً بسیاری از آنها را برای به دست آوردن متاع اندک دنیا، به تضییع حقوق دیگر انسانها و نارضایتی پروردگارشان سوق داده است.

در این مجال و در سایه آیات قرآن و احادیث نبوی، عواملی را که به انسان در ساختن یک زندگی مطلوب ایمانی و یافتن رزق و روزی حلال و پاک یاری می‌دهند، بررسی می‌کنیم.

رزق از دیدگاه قرآن

قرآن، کتاب جاوید الهی، قانون اساسی اسلام، معجزه بزرگ و یادگار ماندگار پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم و نخستین مرجع عقاید و احکام و اخلاق و آداب و شعایر اسلامی است. خداوند در این کتاب گنجینه‌های معارف و رازهای حقایق، اصول عدالت، راه و روش سعادت، رهنمودهای سیر و سلوک و دستورالعمل‌های هدایت و تشریح رابه ودیعت نهاده است. قرآن در گوش اعصار و قرون این ندا را طنین انداز می‌کند که **تنزیل من حکیم حمید** [فصلت: ۴۲]؛ قرآن فرو فرستاده خداوند

کنید و او را پرستش کنید و شکر او را بجا آرید.

۲- حکمت در تقسیم رزق

با دقت در آیات گذشته، این امر بسیار اساسی آشکار گردید که خداوند روزی رسان تمام جانداران و جنبندگان است و در کتاب خود، به آن تصریح کرده است. اما در این راستا همیشه یک مسئله ذهن انسان‌ها و به خصوص حکمای اسلامی را به خود مشغول کرده است و آن اینکه بر چه اساسی خداوند متعال رزق و روزی را میان بندگان خود تقسیم می‌کند. چون دیده شده که در طول تاریخ عده‌ای معدود، بسیاری از ثروت‌های جهان را تحت سیطره خود داشته و در نهایت رفاه و ناز و تنعم بوده‌اند و تعدادی با فقر و تنگدستی به سر برده‌اند و بیشترین فعالیت زندگی شان صرف بر طرف کردن نیازهای اولیه حیات شده است. آنچه مسلم است:

الف: **أُوْلَٰئِكَ يَعْلَمُوْنَ أَنَّ اللّٰهَ يُسِطِرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ** [زمر: ۵۲]؛ مگر ندانسته‌اند که خداوند روزی را برای هر کس که خود بخواهد، فراخ یا تنگ می‌گرداند. و یا **اللّٰهُ يُسِطِرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ** [عنکبوت: ۶۲]؛ خداوند روزی را برای هر کس از بندگانش که بخواهد فراخ می‌گرداند و برای هر کس که بخواهد تنگ می‌گرداند.

پس چگونگی تقسیم رزق، یکی از حکمت‌های خاص پروردگار جهانیان است که انسان با توجه به توانایی عقلی و ظرفیت وجودی خود به برخی از آنها پی می‌برد.

ب: **وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ** [نحل: ۷۱]؛ خداوند برخی از شما را بر برخی دیگر از نظر روزی برتری داده است. سید قطب در تفسیر "فی ظلال القرآن" پیرامون این امر می‌گوید: برتری دادن در رزق، اسباب و عللی دارد که این اسباب و علل تابع سنت الهی است، پس گاهی ممکن است که انسان متفکر، دانشمند و اهل خرد بوده، اما موهبتش (توانایی اش) در کسب روزی محدود و اندک باشد. از آن روی که او در میدان‌های دیگر دارای مواهب دیگری است. گاهی برعکس، یک انسان کودن و نادان به مال و ثروتی گسترده دست می‌یابد، اما بدانید که این انسان قطعاً در این بعد خاص از موهبت

برخوردار است. پس ساده لوحانه است اگر بپنداریم که وسعت رزق و روزی به توانمندی و استعداد انسان از تباطی ندارد. البته گاهی هم گشایش و تنگی در رزق ابتلائی از جانب خدای سبحان است. به هر حال بر اساس همین حکمت‌های بالغه [الهی] است که علاوه بر تفاوت در مال و دارایی، در سایر ابعاد زندگی انسانها نیز تفاوت‌هایی قرار داده شده است.^(۳) ج: خداوند یکی از ضررهای افزایش دادن بی‌قید و شرط رزق و روزی بندگان را این چنین بیان می‌فرماید: **وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يَتَزَكَّىٰ بِقَدَرِ مَا يُنْزِلُ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا**؛ اگر خداوند رزق و روزی را برای همه بندگانش (بدان گونه که خودشان می‌خواهند) فراخ و گشاده می‌گرداند، به یقین در زمین تباهی می‌کردند. ولی به اندازه آنچه بخواهد [روزی] فرو می‌فرستد.

در حدیث قدسی آمده است: "از بندگانم کسی هست که او را جز توانگری به صلاح نمی‌آورد و اگر فقیرش سازم، بی‌گمان دینش را بروی تباه کرده‌ام و از بندگانم کسی هست که او را جز فقر به صلاح نمی‌آورد، و اگر توانگرش سازم دینش را بروی تباه ساخته‌ام."^(۴) خداوند که خالق و دانای اسرار تمام بندگان است، خود می‌فرماید: **كُلًّا اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّهِ اَنۡ اَرَاهُ اسْتغْنٰی** [علق: ۶-۷]؛ به یقین انسان سر به طغیان برمی‌دارد هنگامی که خود را بی‌نیاز می‌بیند.

د: خداوند متعال در چندین آیه، از رزق و روزی و تنگی و فراخی آن به عنوان یکی از راههای امتحان و ابتلای بندگان یاد می‌کند: **فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهٗ وَنَعْمَةً فَيَقُولُ رَبِّیْ اُكْرَمْنِ. وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَیْهِ رِزْقَهٗ فَيَقُولُ رَبِّیْ اِهَانَنِ** [فجر: ۱۵-۱۶]؛ اما انسان همین که پروردگارش او را بیازماید و او را گرامی دارد و به او نعمت دهد، خواهد گفت: پروردگرم مرا گرامی داشته است (با این تصور که این عزت و نعمت حقش بوده است). و اما اگر او را بیازماید و روزی اش را تنگ و کم نماید، خواهد گفت: پروردگرم مرا خوار و زبون داشته است (و با فقر و فاقه ذلیل و حقیرم نموده است).

در آیه دیگری خداوند در همین خصوص فرموده است: **وَلَنَبْلُوَنَّكُمۡ بِشِیْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَ الْجُوعِ وَ نَقۡصٍ مِّنَ الْاُمۡوَالِ وَ الْاَنۡفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ**

بَشَرِ الصّٰبِرِیۡنَ [بقره: ۱۵۵]؛ و قطعاً شما را با چیزی از [قبیل] ترس و گرسنگی و زیان‌های مالی و جانی و کمبود فرآورده‌های آزمایشی و به بردباران [بر این آزمون‌ها] مژده بده.

گاهی نیز وفور نعمت‌های خداوند، استدارج و مهلت و وسیله‌ای برای عذاب گناهکاران است: **وَلَا تَعۡجِبْکَ اُمۡوَالُهُمْ وَاُولَادُهُمْ اِنۡمَّا یُرِیۡدُ اللّٰهُ اَنۡ یَّعۡذِبَهُمۡ بِمَا فِی الدُّنۡیَا وَاَنۡ یَّعۡزِزَ اَنۡفُسَهُمۡ وَهُمۡ کَافِرُوۡنَ** [آتوبه: ۸۵]؛ و مالها و فرزندان کافران و فاسقان تو را به شگفت نیندازد. جز این نیست که خداوند می‌خواهد با آن در دنیا آنان را شکنجه دهد و جانهایشان در حال کفر بیرون رود.

ه: خداوند یکی دیگر از حکمت‌های تقسیم رزق را این گونه بیان می‌کند: **تَحۡنَ قَسَمۡنَا بَیۡنَهُمۡ مَّعِیۡشَتَهُمۡ فِی الْحَیۡةِ الدُّنۡیَا وَ رَفَعۡنَا بَعْضَهُمۡ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّیَتَّخِذَ بَعْضُهُمۡ مِّنۡ سَخِرَیۡا** [زخرف: ۳۲]؛ ما زیستمایه آنان را در زندگی دنیا بین آنان تقسیم کرده‌ایم. و در مرتبت، برخی از آنان را بر برخی دیگر برتر گردانده‌ایم تا برخی از آنان برخی دیگر را به خدمت گیرند.

ز مخشری در ذیل این آیه می‌نویسد: همانا خداوند خودش روزی و اسباب مادی زندگی را در میان انسانها تقسیم، مقدار آن را مقرر و مرتبه هر یک از آنها را با تدبیرش مشخص کرد، و بین آنها تساوی قرار نداد بلکه در برخورداری از اسباب زندگی و در مقام و منزلت بین شان تفاوت نهاد. از آنان قوی و ضعیف، غنی و فقیر، آقا و خادم قرار داد تا احتیاجات همدیگر را برآورده سازند و بعضی بعضی دیگر را برای برآوردن نیازهایشان به خدمت بگیرند. تا چرخ زندگی همه بچرخد و هر یک به منافعشان برسند و نیازهایشان برآورده شود. و اگر خداوند انسانها را به حال خودشان رها می‌کرد و تدبیر همه امورشان را به خودشان وامی‌نهاد، البته که همه ضایع و هلاک می‌شدند.^(۵)

۳- اثر اعمال نیک و گشایش رزق

رزق یکی از مقدرات خداوندی است که با اعمال و نوع زندگی انسان رابطه مستقیم دارد و تک تک اعمال او (خیر و شر) بر مقدار و

این جهان) بهره مند می سازد و (در آخر برابر عدل و داد خود) به هر صاحب فضیلت و احسانی (پاداش) فضیلت و احسانش را می دهد.

در این آیه خداوند متعال انسان ها را به استغفار و توبه از اعمال گذشته دعوت می کند و آنان را به صبر و پایداری و ثبات در این راه توصیه می نماید و به آنان اعلام می دارد که اگر استقامت و استمرار در توبه و استغفار داشته باشند، آنان را از نعمت های کثیر و وافر خود بهره مند می سازد.^(۶)

استغفار همچنین سبب نزول پیاپی باران و کثرت آن می گردد و باعث برکت در اموال و اولاد می شود، چنانکه خداوند در سوره نوح می فرماید: **قُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبِّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّاراً يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَاراً وَ يُمَدِّدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ وَ يُجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَ يُجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَاراً نُّوح: ۱۰-۱۲؛** (من نوح) بدیشان گفتم: از پروردگار خویش طلب آمرزش کنید که او بسیار آمرزنده است (و شما را می بخشاید)، (اگر چنین کنید) خدا از آسمان باران های پر خیر و برکت را پیاپی می باراند و با اعطای دارایی و فرزندان شما را کمک و یاری می دهد، و باغ های سرسبز و فراوان بهره شما می سازد، و رودبارهای پر آب در اختیارتان می گذارد.

استغفار سبب جذب و گشایش رزق شده و موجب می گردد که انسان از جایی که گمان آن را ندارد، صاحب رزق و روزی شود و مقام و منزلت او محفوظ بماند. برخلاف آن، کفر به خدا و غافل شدن از ذکر و یادوی باعث تنگی رزق و مشقت و ناراحتی دنیوی (و اخروی) می شود، چنانکه خداوند می فرماید: **وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً أَلْه: ۱۲۴؛** هر کس از یاد من روی بگرداند، زندگی تنگ (سخت و گرفته ای) خواهد داشت.

ج: اثر نماز

مسلمان نماز یکی از مهم ترین ارکان اسلام است که هر فرد مؤمن به هنگام ادای آن و پس از ادای آن احساس اطمینان، خوشبختی و آرامش می نماید، و هنگامی که با صبر و استقامت

متفاوت را در کنار او و در محراب عبادتش می یافت: **كَلِمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقاً قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكَ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ آل عمران: ۳۷؛** هر گاه زکریا وارد عبادتگاه او می شد به نزد او رزقی می یافت. می گفت: ای مریم، این روزی برایت از کجا آمده است؟ [مریم] می گفت: آن از نزد خداست. خداوند هر کس را که بخواهد بی شمار روزی می دهد.

یکی دیگر از آیاتی که خداوند در آن تقوا و ایمان را سببی برای روزی معرفی کرده، آیه ۹۶ سوره اعراف است: **وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَ**

الأرض؛ و اگر مردمان این شهرها و آبادی ها (به خدا و انبیا) ایمان می آوردند و (از کفر و معاصی) پرهیز می کردند، (درهای خیرات و) برکات آسمان و زمین را بر روی آنان می گشودیم.

ب: اثر استغفار

استغفار سبب وسعت و فراخی رزق می گردد؛ در این رابطه خداوند متعال می فرماید: **وَأَن اسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ يَمْتَعُوا مَتَاعاً حَسَباً إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى وَ يُوْتُ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلاً هود: ۳؛** و آنکه از پروردگارتان آمرزش بخواهید، آنگاه به درگاه او توبه کنید تا (به سبب استغفار صادقانه و توبه مخلصانه) شما را تادم مرگ به طرز نیکویی (از مواهب زندگی

چگونگی رزق و روزی اش اثر دارد. لذا اگر انسان به اعمال نیک و خیر اقدام کند و در طول زندگی بدان پایبند باشد، در روزی او برکت پدید می آید و کسب رزق برای او سهل می شود، و اگر نافرمانی رب العالمین را پیشه سازد، از رزق طیب و پاک بی بهره مانده و برکت زندگی او از بین می رود. اینک با توجه به آیات قرآنی، موجبات تنگی و فراخی رزق را بررسی می کنیم:

الف: اثر تقوی

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً وَ يَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَ مَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسِيبٌ [طلاق: ۲-۳؛ هر کس از خداوند بترسد و پرهیزگاری کند، خداوند راه نجات (از هر تنگنایی) را برای او فراهم می سازد و به او از جایی که تصورش را نمی کند، روزی می رساند. و هر کس بر خداوند توکل کند (و سرانجام کار خود را بدو واگذارد) پس خداوند او را بس است.

این آیه دلیل واضح و روشنی است بر اینکه خداوند متعال برای بعضی از بندگان، فرج و گشایش فراهم نموده و اسباب گوناگون رزق و روزی را برای آنان از راه هایی که در فکر آنان نمی گنجد، مهیا می کند و این به سبب تقوا و دینداری آنان است.

نکته مهم نهفته در این آیه و بسیاری از آیات دیگر، این است که هر چند این دنیا سرای اسباب است و خداوند برای هر امری سببی قرار داده است (و بالطبع برای حصول رزق و روزی، کسب و کار و تجارت و... را سبب گردانده) اما نوعی دیگر از رزق و روزی هست که اصطلاحاً **مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ** خوانده می شود و به قدرت خداوندی (در مقابل سنت خداوندی) ارتباط دارد و ربطی به کسب و کار و امور معمول حصول رزق ندارد. قرآن در موارد متعددی به این امر اشاره کرده است. ممکن است در زندگی ما انسان ها اتفاقاتی از این دست پیش آمده باشد. به عنوان یکی از بارزترین مصادیق آن می توان از ماجرای حضرت مریم نام برد که زکریا علیه السلام گاه و بیگاه انواع خوراکی ها و آشامیدنی های

همراه باشد بخصوص هنگام بروز مصایب و مشکلات، تأثیر بسیار بزرگ و مهمی بر انسان دارد.

خداوند متعال می‌فرماید: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ** [بقره: ۱۵۳]؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از بردباری و نماز (در برابر حوادث سخت زندگی) کمک بگیرید (و بدانید که) همانا خدا با بردباران است.

سعید بن جبیر - رحمه الله - درباره صبر می‌فرماید: صبر و استقامت بنده، اظهار رضایت اوست از خداوند متعال بر آنچه بر او واقع شده است. و طالب ثواب بودن در مصایب، دال بر امید او به ثواب از باری تعالی است. چه بسا بنده اظهار بی‌صبری می‌نماید و به جزع و فزع می‌پردازد و قدرت صبر و استقامت را از دست می‌دهد؛ بنابراین خداوند متعال اول به صبر و استقامت و ادای نماز دستور داده و پس از آن مسئله رزق را بیان می‌دارد. از این معلوم می‌شود که نماز و صبر بر تنگی و فراخی رزق تأثیر بسزایی خواهند گذاشت. اگر انسان نماز بخواند و هنگام نزول مصایب و مشکلات صبر را پیشه خویش سازد، خداوند رزق و روزی با برکتی نصیب او می‌سازد.^(۷)

خداوند متعال می‌فرماید: **وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى** [طه: ۱۳۲]؛ خانواده خود را به گزاردن نماز دستور بده و خود نیز بر اقامه آن ثابت و استوار باش، ما از تو روزی نمی‌خواهیم، بلکه ما به تو روزی می‌دهیم، سرانجام (نیک و ستوده) از آن (اهل تقوی و) پرهیزگاری است.

د: اثر انفاق و صدقه دادن

یکی دیگر از اموری که موجب فراخی رزق می‌شود و در آیات و احادیث بدان اشاره شده است، بذل و بخشش و انفاق در راه خدا است. انفاق در راه خدا پاداش دنیوی و اخروی را به دنبال دارد و از برکات مهم و بزرگ دنیوی آن می‌توان به رشد و نمو مال و وسعت در رزق اشاره کرد. خداوند می‌فرماید: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ**

لستم بأخذيهِ إلا أن تغمضوا فيه و اعلموا أن الله غني حميد. الشيطان يعدكم الفقر و يأمركم بالفحشاء و الله يعدكم مغفرة منه و فضلاً و الله واسع عليم [بقره: ۲۶۷-۲۶۸]؛ ای مؤمنان، از پاکیزه‌های اموالی که [از طریق تجارت و کسب و کار] به دست آورده‌اید و از [پاکیزه‌های] آنچه برایتان از زمین برآورده‌ایم، انفاق کنید و به سراغ چیزهای ناپاک نروید تا از آن ببخشید، در حالی که خود شما حاضر نیستید آن چیزهای پلید را دریافت کنید مگر با اغماض و چشم‌پوشی در آن، و بدانید که خداوند بی‌نیاز و شایسته ستایش است. شیطان شما را (به هنگام انفاق می‌ترساند و) وعده تهیدستی می‌دهد و به انجام گناه شما را دستور می‌دهد، ولی خداوند به شما وعده آمرزش خویش و فزونی (نعمت) می‌دهد، و خداوند گشایشگر (فضل و رحمت، و از همه چیز) آگاه است.

همچنین خداوند متعال می‌فرماید: **وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ** [سبأ: ۳۹]؛ هر چه (در راه خدا) انفاق کنید، او عوضش را می‌دهد و او بهترین روزی‌دهندگان است.

ه: اثر دعا

دعا و نیایش یکی دیگر از اسباب جلب رحمت و فتح و گشایش درهای بی‌کران الهی است و انسان همواره توانسته است به وسیله آن، احوال خود و حتی تقدیر الهی را تغییر دهد. در احادیث آمده است که دعا تقدیر الهی را تغییر می‌دهد.^(۸)

پیامبران و صالحان همیشه در هنگام نزول مصایب و مشکلات، به دعا و تضرع پرداخته‌اند و با دعاهای مخلصانه خویش توانسته‌اند رزق و برکات الهی را شامل حال امت خویش و یا یک گروه و منطقه‌ای خاص بگردانند. به عنوان مثال می‌توان به نیایش حضرت ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام اشاره کرد: **وَ إِذْ قَالَ اِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا و اَرْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مِنْ اَمِّنِ بِاللّهِ و الْيَوْمَ الْاٰخِرُ** [بقره: ۱۲۶]؛ و آنگاه [رایاد آورید] که ابراهیم گفت: پروردگارا، این (سرزمین) را شهری امن گردان و به مردمش، هر کس که به خدا و روز قیامت ایمان آورد، از فرآورده‌ها روزی ده. در جای دیگر خداوند واقعه حضرت عیسی

علیه السلام را نقل می‌کند که در دعای خود چنین گفت: **اللهم ربنا انزل علينا مائدة من السماء تكون لنا عيداً لأولنا و آخرننا و آية منك و ارزقنا و أنت خير الرازقين** [مائده: ۱۱۴]؛ خداوند، ای پروردگار ما، سفره‌ای از آسمان برای ما فرو فرست که (روز نزول آن) جشنی برای ما (مؤمنان) متقدمین و (دیگر مؤمنان) متأخرین شود و معجزه‌ای از جانب تو (بر صدق نبوت من) باشد. و ما را (نه فقط امروز، بلکه همیشه) روزی رسان و تو بهترین روزی‌دهندگانی.

این آیات گویای این مطلبند که خداوند متعال دعا و تضرع را وسیله اعطای رزق به بندگانش قرار می‌دهد و آنان می‌توانند با خواستن و اظهار نیاز به درگاه بی‌نیاز پروردگار، سبب گشودن دروازه‌های رزق و رحمت بر خود شوند.

و: اثر هجرت در راه خدا

در طول تاریخ چه بسا اهل ایمان (به دلایل مختلف) مجبور به ترک دیار و هجرت در راه خدا شده‌اند و تقریباً در همه موارد به رغم خواست کفار و دشمنان دین، در محل هجرت با گشایش رزق و فتح و کامیابی روبه‌رو شده‌اند. خداوند می‌فرماید: **وَمَنْ يَهْجُرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مَرَاغِمًا كَثِيرًا و سَعَةً اَنْسَاءً** [۱۰۰]؛ و هر کس در راه خدا هجرت کند، در زمین جایگاه بسیار و گشایشی [در زندگی] یابد. ■

پی‌نوشت‌ها:

- (۱) قرضای، یوسف، سیمای صابران در قرآن، ترجمه محمدعلی لسانی فشارکی، ص: ۱۱-۱۲، بنیاد قرآن، ۱۳۶۰.
- (۲) مخلص، عبدالرئوف، انوارالقرآن: ۴/ ۵۲۵، شیخ الاسلام احمد جام، چاپ دوم، ۱۳۸۳، تربت جام.
- (۳) همان: ۳/ ۳۳۴.
- (۴) همان: ۵/ ۴۰۴.
- (۵) زمخشری، تفسیر کشاف: ۲/ ۲۴۸، دارالکتب العربی، بیروت.
- (۶) محمدالطیب، اسعد، اسباب تنگی و فراخی رزق، ترجمه احمد سنجر، ص: ۱۹، انتشارات صدیقی، چاپ اول، ۱۳۷۹، زاهدان.
- (۷) همان، ص: ۲۶-۲۵.
- (۸) همان، ص: ۲۳.